

kiadványok közé. Érdemes volt a szerzőnek évekig kutatnia a bécsi és budapesti levéltárakban és könyvtárakban. Magam pedig a könyvet az „átlag lapozgatónál” többet forgatva várom, hogy a *Bevezetés*ben jelzett – altábornagyokat és vezérőrnagyokat bemutató – munka is elkészüljön, mert sok segítséget, támogatást nyújthatna az is – hasonlóan a jelen kötethez – mindazok számára, akik érdeklődnek az osztrák–magyar közös múlt hadtörténeti vonatkozásai iránt és szeretik a megbízható, alapos kézikönyveket. Balla Tibor mostani

munkája ugyanis megkerülhetetlen kézikönyv mindazok számára, akik az Osztrák–Magyar Monarchia három hadereje – a császári és királyi (k. und k., avagy más néven közös), a magyar királyi honvédség és a K. K. Landwehr – történetével foglalkoznak, avagy csak érdeklődnek iránta. Ennek az érdeklődésnek a kielégítését a magyarul nem olvasók számára a könyvben angol, német és olasz nyelven közreadott rezümék segítik.

Szakály Sándor

SALLAY GERGELY PÁL

MINDENT A HAZÁÉRT!

Első világháborús osztrák–magyar katonai alakulat- és emlékjelvények

(Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010. 182 o.)

„Mindent a hazáért!” – e jól hangzó, talán kissé általános főcímet olvasva valószínűleg kevesen asszociálnak arra, hogy a könyv első világháborús osztrák–magyar katonai alakulat- és emlékjelvényekről, közismerten, bár nem pontosan fogalmazva a „sapkajelvényekről” szól. Pedig a címadó jelmondatot a szerző az egyik jelvényről kölcsönözte – a hasonlóan hazafias jellegű, gyakorta patetikus, máskor nem éppen irodalmian megfogalmazott feliratok sűrűn alkalmazott elemei voltak ugyanis a jelvény-műfajnak.

Az első világháborút különösen német és osztrák–magyar oldalon egy sajátos „militariadivat” jellemezte: az eseményeket, személyeket, alakulatokat, csatákat, jelenségeket megörökítő, népszerűsítő jelvények, érmek, plakettek özönének előállítására. A változatos szín-, forma- és jelképvilágot felvonultató jelvények különösen kedveltekké váltak, és míg a Monarchia azóta eltűnt, a jelvények megmaradtak; napjainkban is nagy számban gazdagítják közgyűjteményeinket, de az irántuk megnyilvánuló magánygyűjtői érdeklődés sem lanyhult.

Ma minek is tekinthetők ezek a különféle témájú és kivitelű tárgyak, amelyek egyikét-másikat neves művészek tervezték? Volt közöttük aranyból-ezüstből készült, áttört, fino-

man zománcozott, ékszernek beillő; többségük viszont mégiscsak szürke hadifémből készült, ugyanakkor sokaknak jelentős szimbólumok sorát jelenítették meg rajtuk létrehozóik.

Divatcikkek? Műtárgyak? Egyszerűen csak kordokumentumok? Úgy véljük, e megjelölések mindegyike ráillik a kötet témájául szolgáló iparművészeti tárgycsoport jelentős részére, s a szerzőnek éppen ezt a sokrétűséget, olykor a funkciók egymásba olvadását sikerült megragadnia, s invenciózusan bemutatnia.

Sallay Gergely Pál történész-muzeológusként több mint tíz éve vezeti a Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjteményét, amelyben ezrével őrizzük az első világháborús jelvényeket. Már egyetemi szakdolgozata kapcsolódott a témához, amelyről azóta több publikációja is napvilágot látott. Nem túlzás tehát, ha úgy fogalmazzunk, hogy rendkívül széleskörű szakismerete birtokában oly módon képes ezt az anyagot – amely a numizmatikában-falerisztikában még talán most is a pénzek, érmek, ki-tüntetések mögé sorolt „mostohagyereknek” számít – újszerűen láttatni, úgy hozza vonatkozásait emberközelbe, ahogyan azt ezen a területen mások még nemigen kísérelték meg. Magyarországon tehát a munka úttörő, de az első világháborús katonai jelvényekről hasonló

kiadvány az egykori Monarchia utódállamaiban sem készült. Az osztriai Militaria Verlag az osztrák–magyar propaganda jelvényekről jelentetett meg igen színvonalas, sokrétű feldolgozást, a katonaiakról azonban nem. Érdekes módon az egykori ellenfél Olaszországban többen – köztük például hadszíntér-kutatók – foglalkoztak a téma egyes részterületeivel (az általuk publikált kiadványok megtalálhatóak Sallay Gergely Pál kötetének irodalomjegyzékében).

A tetszetős kötet bevezetőből és négy nagyobb fejezetből áll.

A *bevezetés*ben a szerző szót ejt arról, hogy ezek a jelvények „az együvé tartozás frappáns és praktikus kifejezői voltak, a katonák körében megjelenésük pillanatától kezdve nagy népszerűségnek örvendtek,” ugyanakkor „a harctéren küzdő katonák és a hátszág közötti kapcsoléként – a hazafias érzelmű polgári lakosághoz is hamar utat találtak.”

A jelvények változatos témáik révén „hírt adtak a háború jelentős hadieseményeiről, megörökítették a harcok helyszíneit és résztvevőit, emléket állítottak hadvezéreknek és közkatonáknak, hősöknek és áldozatoknak... Máig őrzik egy-egy alakulat hősies harcainak és harctéri helytállásának emlékezetét,” a maguk sajátos módján beszélnek a csapatok történetéről, s ábrázolják a korabeli fegyvereket és, tegyük hozzá, még sok minden mást is. A téma feldolgozásában a szerző egyrészt az időrendiséget követi, ezen belül pedig az általánostól halad a konkrét felé.

A *jelvények és az első világháború* című fejezetben a szerző szól a jelenség XIX. századi előzményeiről, bemutatja a jelvények nem elhanyagolható szerepét a háborús propagandában, majd pedig az állami – a cs. és kir. Hadsegélyező Hivatal, a magyar királyi Hadsegélyező Hivatal, az Országos Hadigondozó Hivatal –, illetve a társadalmi szervezetek – köztük a Vöröskereszt, az Augusztus Alap, a Bárány Szurmay Sándor Honvédelmi Alap – által felkarolt jótékonyági akciókban. Érdekeségeket tudunk meg e kis iparművészeti alkotások tervezőiről, gyártásáról és viselésük mikéntjéről, olykor anomáliáiról is. Annak ellenére, hogy sok esetben egyazon rajzú alakulatjelvény a tiszteknek mívesebb, zománcozott, a legénységnek esetleg csak szürkefém kivitelben készült, jelvénydívat egységesítő, ha úgy tetszik, demokratizáló szerepet is játszott. Az erről árulkodó képek egyikén Habsburg József főherceg tábo-

ri sapkáján szinte ugyanazok a jelvények látszanak, mint amelyeket a vele szemben álló, kitüntetett legénység tagjai viseltek. A magas kitüntetésekkel legjobban dekorált tiszt, parancsnokok az ábrák tanúsága szerint ugyanolyan súlyt helyeztek a sokféle jelvény kitűzésére, mint az egyszerű sorkatonák.

A *Sapkajelvények hadseregtől zászlóaljig* című fejezet az osztrák–magyar hadseregszervezet alapján csoportosítva ad ismertetést a magasabb parancsnokságok és seregtestek, a gyalogos csapatok, a rohamcsapatok, a lovas- és tüzér csapatok, a műszaki és vonatcsapatok, a légiáró csapat és a haditengerészet jelvényeiről. A beszületésgondozással, a frontünnepekkel kapcsolatos jelvények, a hadvezérek arcképcsarnoka és a harcok helyszínének emlékjelvényei is itt kerülnek bemutatásra.

A *Sapkajelvények további szerepeiben* című fejezet megismerteti a jelvények gyűjtésével, amely szinte azonnal megkezdődött, szól a korabeli nagyobb gyűjteményekről, amelyek katonai vezetők, de alakulatok tulajdonában is létrejöttek. Bemutatja továbbá azt a rendkívül széleskörű tárgyi világot – harctéri ereklyét, hadianyag-hulladékból készült különféle emléktárgyakat, faragványokat, levelezőlapokat, egyéb nyomtatványokat, bélyegeket –, amelyeken a jelvények a legváltozatosabb formában – például rátétként, rajzban – megjelentek.

Végül az *Alakulatjelvények reneszánsza* című fejezet felvillantja azt a meghökkentő módot, ahogyan az 1919-es Tanácsköztársaság idején korábbi szimbólumaikat, felirataikat részben eltakaró, ekés-kalapáncsos, ötágú vörös csillagokkal „szerezelt” külalakkal a már meglévő alakulatjelvények egy részét tovább használták. Képet kapunk az első világháborús emléktáblákon, s más emlékműveken immár a Nagy Háború szimbólumává magasztosult jelvény-ábrázolásokról és a jelvényeknek a két világháború közötti bajtársi életben betöltött sajátos szerepéről.

A jelentősebb magyarországi, illetve ausztriai jelvénygyártók és forgalmazók név- és címjegyzékével, valamint válogatott irodalomjegyzékkel zárul a kötet.

Külön ki kell emelnünk a rendkívül szépen bemutatott, színes, igen színvonalas és szerteágazó illusztrációs anyagot, amely egyenrangúan társul a szöveghez. Hasznos, hogy minden képnek informatív, pontos felirata van. Maximalista vágyálom, hogy a tárgyak mellett olvasható legyen a lelőhelyük, de nem vált

volna hátrányára a munkának, ha külön jegyzékben ott szereplnének a Hadtörténeti Intézet és Múzeum – netán más intézmény, magánszemély – azon gyűjteményei, amelyekben az eredeti tárgyakat őrzik.

A szerző a bemutatásra került tárgyak többségénél értelmezi és magyarázza a rajtuk ábrázolt jeleneteket, fegyvereket, szimbólumokat, feliratokat, rámutat érdekességekre, jelzi és indokolja a darab ritkaságát. Az egy-egy témához kapcsolódó illusztrációk – viselési fotók, korabeli reklámkiadványok, képek a gyártás folyamatáról és még sok más – frappánsan egészítik ki a szövegben írottakat.

Feltétlenül foglalkoznunk kell az ilyenfajta kiadványok örök problémájával: a viszonylag, illetve ténylegesen kisméretű tárgyak publikációs méretével. A néhány centiméteres tárgyak képi felnagyítása igen hálás feladat, olyan részletekre derül fény, amelyek eredetiben szinte nem is látszanak. Ugyanakkor az esetben, ha nincsenek konkrét tárgyleírások, ahol az anyag, technika és eredeti méret is szerepel, a publikáció szakmai értékét növeli, ha a közölt képek mérete valamennyire egységes (kétszeres, háromszoros) és ezt valahol fel is tüntetik. Jelen kiadványban ilyen rendszer a képméreteknél sajnos nem fedezhető fel.

A könyv szerzője – elsősorban a tárgyak nagy száma miatt – nem törekedhetett a teljességre. A mű nem katalógus tehát, bizonyos tekintetben azonban több annál, hiszen sokkal szélesebb körű ismereteket nyújt. Így, ha elsősorban nem is a minden tárgyváltozatot birtokolni vágyó, klasszikus értelemben vett gyűj-

tők szűk csoportjának szánt irodalom, ez a réteg is találhat benne még általa sem ismert érdekességeket, hiszen a gyűjtőszendevély többnyire magába foglalja a tudás elmélyítésének igényét.

A kötet szélesebb olvasói kört céloz meg: mindazok élvezettel forgathatják, akik a tanulmányaikban szereplő, nagy történelmi események megismerésén túl múltunk kevésbé előtérbe állított vonatkozásaira is kíváncsiak, akik egy-egy régi tárgy kapcsán szívesen elgondolkoznak azon, mit jelenthetett az dédapáik, ükapáik mindennapjaiban. A szerző ennek, a maga korában népszerű tárgycsoportnak az örvén rávilágít a háború egy mindig időszzerű vetületére: a résztvevők embertelen körülmények között is ápolt emberi, összetartozást jelképező, hazaszeretetet tükröző érzéseire a jelvények tükrében.

Csak dicsérni lehet a Zrínyi Kiadó effajta témákat népszerűsítő vállalkozását. Ez a könyv az általános bel- és külföldi érdeklődésen túl minden bizonnyal különös érdeklődésre tarthat számot az egykori közös Monarchia utódállamainak történelmet kedvelő olvasói körében. Éppen ez okból üröm az örömben, hogy idegen nyelvű ismertetés nincs a könyvben. Néhány oldalas, legalább angol, német összefoglaló az Európai Unió és a NATO tagországaiban az ilyen típusú kiadványoknál alapkövetelmény lenne. Arról nem beszélve, hogy a felhasználhatóságot, az eladhatóságot is megsokszorozná.

Makai Ágnes

DAVID WHARTON LLOYD

BATTLEFIELD TOURISM

Pilgrimage and the Commemoration of the Great War in Britain, Australia and Canada, 1919–1939

(Berg Publishers, Oxford, 1998. 251 o.)

David W. Lloyd munkája nem friss szerzemény, ám hazánkban még nem jelent meg ismertető a műről. Ezért is fontosnak tartjuk bemutatni az angol nyelvű könyvet, amely a

nemzetközi szakirodalom mérföldköveként tárja eléink a Brit Birodalom adott korszakának katonai kegyelettel, valamint hadisírgondozással kapcsolatos történetét és alapvető fogalma-